

NACIONALINĖ MOKSLO PROGRAMA „MODERNYBĖ LIETUVOJE“

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Modernybė yra šiuolaikinės Lietuvos darbotvarkė: visuomenės būklės savivoka ir jos raidos galimybių įvertinimas, apimantis praeities, dabarties ir ateities klausimus. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ Lietuvos piliečius kviečia kurti „modernią, veržlią, atvirą pasauliui, savo nacionalinį tapatumą puoselėjančią stiprią valstybę“. Reflektuojant ir projektuojant modernios Lietuvos visuomenės raidos principus, svarbu suprasti, kokioje modernybėje esame: kokie modernėjimo procesai ir reiškiniai vyko ir vyksta Lietuvoje, kokie jų socialiniai, politiniai, ekonominiai ir kultūriniai padariniai, kokios modernių visuomenių ypatybės būdingos Lietuvai, kaip jos skleidžiasi, kokių esama santykių ir sąveikų tarp ikimodernioms visuomenėms būdingų, tradicinių ir modernių bei tarp modernių ir vėlyvosios modernybės reiškinių.

2. Lietuvos modernios visuomenės formavimasis, prasidėjęs drauge su įvairiakrypčiais visuomenės pokyčiais, modernaus žmogaus, visuomenės diferenciacijos ir integracijos, racionalizacijos, modernių struktūrų radimosi procesais, yra kompleksiškas reiškinys. Modernybė Lietuvoje kaip problemą (ne vienkryptę modernybę, o įvairių galimų modernybės krypčių, procesų ir perspektyvų savivoką) formuluoti skatina ir ją aktualizuoja šiuolaikinės Lietuvos būklė. Neapmąstytas ir nepakankamai įsisąmonintas šiuolaikinės visuomenės gyvenimas trukdo kompleksškai tyrinėti ir įvertinti Lietuvos socialinės, kultūrinės, politinės ir ekonominės raidos būklę ir perspektyvas.

3. Nacionalinės mokslo programos „Modernybė Lietuvoje“ (toliau – programa) **paskirtis** – paskatinti inovatyvius kompleksinius Lietuvoje vykusių ir vykstančių modernėjimo procesų ir jų rezultatų bei modernybės raiškos Lietuvoje tyrimus, jų rezultatų sklaidą visuomenėje; suteikti moksliskai pagrįstų žinių politikos formuotojams ir įgyvendintojams; įvairialypes istorines ir dabarties patirtis atskleidžiančiomis žiniomis paskatinti modernios Lietuvos visuomenės savivoką, socialinę atsakomybę, savivertę ir pasitikėjimą stiprinant savo galimybes šiuolaikiniame besikeičiančiame ir globaliame pasaulyje. Programa būtų įgyvendinama 2015–2020 metais. Per šį laikotarpį tyrimų pagrindu viešajame diskurse kylančios diskusijos ir visuomenei suprantamas programos projektų pristatymas turėtų skatinti visuomenės nacionalinės ir kultūrinės tapatybės, kolektyvinės atminties diskursų atsinaujinimą.

4. Programoje modernybė ir modernizacija yra tyrimo objektas ir pažinimo būdas, padėsiantis naujai nagrinėti Lietuvos visuomenės raidą, peržengiančią lokalumo ribas, jos daugiaplanius kontekstus, veiksnius ir procesus.

5. Modernios Lietuvos ir Lietuvoje vykstančių modernizacijos procesų tyrimai sudarytų prielaidas pagrįsti tvarios valstybės ir visuomenės raidos sampratą, kuri būtų paremta darnaus praeities ir naujovių sambūvio principais, formuoti nuoseklesnę Lietuvos kultūros ir švietimo politiką, transformuoti tradicinio agrarinio ir modernaus urbanistinio mentaliteto konfliktą, kurti aktualius, konceptualius Lietuvos modernizacijos naratyvus. Tai sustiprintų motyvaciją išlaikyti ir plėtoti lietuvišką (kalbinį ir kultūrinį) tapatumą globalioje informacinėje visuomenėje.

6. Modernybės ir modernėjimo vyksmų suvokimas Lietuvos politikos formuotojams padėtų rengti nacionalinio tapatumo tvirtinimo, pilietinės visuomenės ugdymo, nacionalinės kultūros ir jos

sklaidos europinėje kultūros erdvėje skatinimo, visuomenės kūrybinių galių puoselėjimo politines gaires, priimti žinojimu grindžiamus sprendimus.

7. Europos Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programa „Horizontas 2020“ (toliau – „Horizontas – 2020“ Europos Sąjungą ir nacionalines valstybes kviečia tęsti modernizaciją kartu gilinant ir atnaujinant nuolat kintančio pasaulio pažinimą. Programoje laikomasi šios rekomendacijos ir stengiamasi sudaryti sąlygas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų tyrėjams įsitraukti į bendrą tyrimų lauką, kurį formuoja „Horizontas 2020“ 6-asis iššūkis „Įtrauki, inovatyvi ir reflekyvi visuomenė“, aiškiai pabrėžiantis modernios visuomenės savirefleksijos svarbą, bei Europos mokslo erdvės humanitarinių mokslų tinklais paremtos asociacijos HERA (angl. *Humanities in European Research Area*) naujoji programa „Praeitį dabartyje“ (angl. *Re-uses of the Past*). Lietuva yra visateisė šios asociacijos narė, todėl Lietuvos nacionalinių mokslo programų temas svarbu derinti su bendrosiomis europinėmis programų temomis ir taip didinti Lietuvos mokslininkų tarptautiškumo ir nacionalinių mokslo programų tyrimų sklaidos galimybes. Programa tiesiogiai susijusi ir su Lietuvos sumanosios specializacijos programos 6-uoju prioritetu „Įtrauki ir kūrybinga visuomenė“, siekiant suteikti prioritetui tvirtą teorinį pagrindą.

8. Pagrindinės programos sąvokos:

8.1. *Modernybė* nusako *Apšvietos* laikotarpiu brendusių ir per keletą paskesnių šimtmečių įvairiais pavidalais plėtotų idėjų, pažinimo būdų ir institucinių formų visumą, kurios centre – *įsipareigojimo autonomiškumui*, arba, tariant I. Kanto žodžiais, *sprendimo naudotis savo protu*, principas, savo ruožtu konkretinamas kaip šiuolaikiški *bendruomeninio gyvenimo, žmoniškų reikmių tenkinimo, pagrįsto pažinimo* klausimai. Kaip nuoseklios pastangos suprasti ir paaiškinti struktūrinę *dabarties pasaulio* tvarką, iškilusią po fundamentalių politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių, technologinių pokyčių XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje, atsiranda ir specifinės sampratos – *modernioji visuomenė, modernumas, modernėjimas, modernizacija*.

Skirtinos dvi pagrindinės modernybės traktuotės. Ankstyvuojų klasikiniu laikotarpiu formuojasi požiūris, skiriantis *vienintelę moderniųjų visuomenę* kaip pažangos modelį, kurio pagrindinis skiriamasis bruožas – *kompleksiška diferenciacija*, ir tradicinę bendruomenę, kurios ypatybė – normatyvinis bendrųjų įsitikinimų *homogeniškumas*. Šis dichotominis požiūris, paprastai siejamas su *moderniosios visuomenės* ir *modernizacijos* teorijomis, vyrauja nuo XX amžiaus pradžios iki pabaigos (modifikuotų neomodernizacijos teorijų). Sąvoka *modernizacija* plačiausiai vartojama funkcionalizmo teorijose. Pagrindinis šio požiūrio akcentas yra tas, kad *vienkryptė pažanga* tradicinės visuomenės anksčiau ar vėliau priartins prie *vieno ir to paties* giliai diferencijuoto, tačiau pakankamai koherentiško modernybės modelio.

8.2. *Daugeriopos modernybės* sąvoka reprezentuoja pliuralistinį požiūrį, kritikuojantį *vienintelės* modernybės sampratą, pabrėžia, kad modernios visuomenės formų gali būti *skirtingų*. Fundamentalūs pokyčiai po Antrojo pasaulinio karo – dekolonizacija, Sovietų Sąjungos suirimas, ekonominė krizė, naujai išryškėjusios gilios demokratijos problemos, kitokių, ne vakarietišku, modernizacijos krypčių atsiradimas – skatina reflektuoti naujus pažinimo būdus ir daryti prielaidas, kad modernybės formos gali būti įvairios ir netgi prieštarauti viena kitai. Modernizacijos paradigmos kritika, o taip pat naujų *vėlyvosios modernybės* bei *postmodernizmo* reiškinių susiformavimas subrandina pliuralistinę *daugeriopų modernybės formų*, sampratą. Pagrindinis šio požiūrio akcentas yra

tas, kad modernybės reiškiniu, kurio prigimtis yra pliuralistinė, refleksija ir gali, ir turi būti lankstesnė, interpretacinė, atverianti daugiau skirtingų, kūrybiškų galimybių.

II. ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

9. Daugiau nei prieš du dešimtmečius suformuluotas siekis kurti laisvą, demokratinę, pliuralistinę, atvirą, individo teises ir laisves gerbiančią ir užtikrinančią, vidaus ir išorės iššūkius įveikiančią visuomenę, šiandien dažnai tėra girdimas tik politinių deklaracijų lygmeniu. Mokslinių tyrimų rezultatai bei politinio, ekonominio ir visuomeninio gyvenimo kritikų išvados atskleidžia tokį vaizdą:

9.1. silpną Lietuvos visuomenės pilietinę galią, pasyvumą svarstant viešuosius reikalus, nepakankamai įsisąmonintą bendrojo gėrio ir socialinio solidarumo svarbą;

9.2. prieštaringą individo santykį su valstybe: viena vertus, individas valstybės institucijomis nepasitiki, jų negerbia ir net jaučia priešišumą, kita vertus, tikisi, kad valstybė užtikrins asmeninę gerovę;

9.3. visuomenę persmelkusį individualizmą ir privataus intereso vyravimą paradoksaliai lydi pagarbos individui, individualumui ir kitoniškumui stoka bei savidestrukcija;

9.4. silpni socialiniai ryšiai, kolektyvinės veiklos įgūdžių stoka, vyraujantys giminystės ryšiai ir nepotizmas trikdo visuomenės ir pavienių jos narių ryžtą, atsakomybę, iniciatyvumą, kūrybiškumą, gebėjimą sąmoningai pasirinkti ir priimti sprendimus;

9.5. istoriškai pagrįsto žinojimo, racionalumo, kritinio mąstymo ir savirefleksijos stoka lemia menką visuomenės atsparumą galimoms manipuliacijoms ir polinkį į konformizmą.

10. Akademiniam ir viešajame diskurse aiškinantis visuomenės problemų priežastis, dažniausiai linkstama apsiriboti sovietine šių problemų kilme, retai – Lietuvos istorinės raidos ypatybėmis ir modernėjimo specifika. Taip problemos yra supaprastinamos, jų priežastys lieka nepažinios, o politinę, ekonominę, socialinę Lietuvos visuomenės ir jos kultūros būklę veikiantys sprendimai priimami be tinkamos argumentacijos arba nuoseklaus pagrindimo.

11. Modernybės Lietuvoje problema lyginamajame kontekste socialiniu ir kultūriniu požiūriu gali atrodyti prieštaringa ir kelti daug klausimų. Tai liudytų įvairių laikotarpių viešuosiuose diskursuose vykęs ir besitęsiantis santykio tarp dviejų aktyvių dėmenų – tradicijos ir modernybės – nagrinėjimas, diskusijose pasitelkiant institucijas ir galių resursus, bei kylančios abejonės dėl „stringančios“, „vėluojančios“ Lietuvos modernybės.

12. Modernybė yra industrinės, egalitarinės, sekuliaros visuomenės ir kultūros, politinei demokratinei šios visuomenės programai būdingos įtampos tarp laisvės ir lygybės, būklė. Modernybė – tai istorinis laikotarpis, kurio esminiai konceptualūs pokyčiai sutampa su pagrindinėmis politinėmis institucinėmis transformacijomis. Tokios visuomenės genezei ir raidai aprašyti pasitelkiamos daugeriopos modernizacijos koncepcijos.

13. Modernėjimas suvokiamas kaip racionalizmu bei gamtos mokslų laimėjimais grindžiamo pasaulėvaizdžio ir techninės industrijos plėtra, feodalinės visuomenės įvairialypis virsmas industrine visuomene, kai plėtojantis kapitalistiniams ekonominiams ir socialiniams santykiams, keičiasi visa kultūros sistema, kuri savaip pajungiama naujų socialinių sluoksnių ir nacionalinių

valstybių reikmėms. Keičiasi ne tik ekonominiai ir socialiniai santykiai, politinės ir visuomeninės institucijos, kultūra, bet ir pasaulėvaizdis bei pasaulėjauta. Bendruomenės virsta visuomenėmis, kitaip tariant, ryškiai sumenksta vadinamųjų tradicinių bendruomenių, tradicinių papročių ir vertybių „svoris“, išplinta individo asmenybės, jo kūrybinės raiškos ir laisvės savaiminės vertės suvokimas, kuriuo grindžiamas „modernaus žmogaus“ vaizdinys, randasi aiški privataus ir viešo gyvenimo skirties nuovoka, plinta sekuliarizacija. Ryškėja kultūrinės ir meninės raiškos įvairovė, meninės kūrybos profesionalizacija ir institucionalizacija. Kultūros raidą vis labiau veikia naujosios technologijos, žiniasklaidos, leidybos ir komunikacijos tinklų plėtra. Modernizacijos prasideda autokratinių bei oligarchinių režimų, kurie išsirutulioja į demokratinius ar autokratinius, sąlygomis, vis labiau plintant demokratijos ir demokratinio parlamentarizmo idėjoms. Europos nacionalinių valstybių formavimąsi ir įsitvirtinimą lėmė industrinio kapitalizmo raida. Moderniąją kapitalistinio pasaulio sistemą tvirtinančia galia tapo nacionalinė jausena ir nacionalizmas, laidavęs naujos politinės valdžios bei valstybinių institucijų visuotinį pilietinį legitimumą.

14. Modernizacijos procesai buvo esminiai modernios lietuvių tautos, tautinės tapatybės ir nacionalinės valstybės formavimesi. Moderni Lietuvos valstybė, lietuvių tauta, jos kultūra ir politinė savimonė – tai XIX ir XX a. lūžinių pokyčių rezultatas.

15. Lietuvių tauta išgyveno greitą tradicinės bendruomenės virsmą valstybingumo siekiančia tauta ir valstybingumą bei jam reikalingą kultūros sistemą tvirtinančia nacija. Formavosi „modernaus lietuvio“ ir „modernios kultūros“ vaizdinys bei supratimas, o plečiantis moderniam ūkio organizavimui ryškėjo socialinis sluoksniavimasis ir socialiniai prieštaravimai. Lietuvai stigo laiko savai modernizacijos politikai įgyvendinti – ją nutraukė nacistinė ir ilgalaikė sovietinė okupacija. Sovietinės okupacijos metais Lietuva išgyveno galingą industrializacijos ir urbanizacijos bangą, kuri pakeitė visą kraštovaizdį ir sukūrė naujas visuomenės ir kultūros gyvavimo sąlygas. Okupacijos metais susiklostė ypatingi kultūriniai lietuvių palaikymo ir puoselėjimo būdai, išlaikę mes (lietuviai) ir jie (okupantai) skirties nuovoką. Nors tie būdai reiškėsi įvairiose kultūrinės ir meninės kūrybos srityse, tačiau stiprėjo ir vadinamosios tarybinės rusakalbės kultūros poveikis. Išsilaisvinus iš sovietinės okupacijos prasidėjo naujas modernizacijos tarpsnis, kurį lemia europinės integracijos ir globalizacijos veiksniai, kultūros atsivėrimas postmoderniam pasauliui, naujų informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra ir to pagrindu formuojama nauja kultūrinės komunikacijos sistema, laiduojanti kultūrinės ir meninės kūrybos sklaidą europinės kultūros erdvėje.

16. Skirtingą modernybės pobūdį įvairiose šalyse lėmė specifinės vietos sąlygos, istorinės, politinės aplinkybės, tradicinės kultūros veiksniai ir kt. Dėl to ne tik konstatuojama modernizacijos kelių įvairovė, bet ir svarstoma apie daugelio skirtingų modernybių buvimą ar esminius modernių šalių skirtumus. Lietuvos atvejis ypatingas tuo, kad visi daugialypiai socialiniai ir kultūriniai procesai yra vykę ir tebevyksta netolydžiai, dažnai – itin koncentruotais proveržiais, šuoliais. Lietuvai teko patirti radikalių politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių permainų, vykusių tiek forsuočiai ir staigiai, tiek ir palengva subrendusių, tiek savos visuomenės, tiek ir svetimų politinių galių iniciatyva. Įvairių modernizacinių procesų rezultatas – modernios Lietuvos tautos ir visuomenės susiformavimas.

17. Individui, tautai ir visuomenei labai svarbūs kilmės, ugdymo ir brendimo, tapatumo ir atminties klausimai. Kadangi išsilaisvinusi iš sovietinės okupacijos ir patekusi globalizacijos ir europinės integracijos aplinkon Lietuva išgyvena itin spartų įvairialypės kaitos metą, kai reikia

vaduotis iš sovietmečiu įtvirtintų ideologizuotų modernių laikų Lietuvos istorinės raidos suvokimo pavidalų, šie klausimai tampa dar svarbesni.

18. Modernizaciją suvokiant kaip ilgalaikę, nepaliaujamą, visa apimančią ekonominę, socialinę, kultūrinę ir politinę visuomenės kaitą, kuriai būdinga sparti industrializacija (pastaroji imama laikyti ekonominės gerovės pagrindu) ir jos skatinama urbanizacija, demokratijos plėtra, mokslo žinių sklaida ima aiškėti, kad įvairialypiai modernizacijos vyksmai būdingi ir dabarčiai. Dėl to pastaruosiu metu vėl aktualus tampa modernizacijos suvokimu grindžiamas požiūris į įvairius ūkio, visuomenės ir kultūros kaitos aspektus.

19. Nors modernizacijos kategorija grindžiamas požiūris siejasi su *pažangos* ideologija, tačiau atmetama nuostata, kai pažanga vertinama supaprastintai, kaip nelygstamas gėris. Pabrėžiamas modernėjimo vyksmų ir veiksmų „įvairiakryptiškumas“ ir prieštaringumas, stengiamasi išryškinti lokalinius bei nacionalinius modernizacijos vyksmų ir modernybės susiklostymo bruožus. Naujųjų medijų, komunikacijos ir informacijos technologijų plėtra, kuri keičia kultūrinius ir socialinius ryšius bei savivoką, irgi suvokiama kaip modernizacijos apraiška.

20. Iki šiol Lietuvos modernybė nėra kompleksiskai ištirtas ar juolab suvoktas reiškinys. Ji nepakankamai įrašyta ne tik į vakarų ar pasaulinį, bet ir į Vidurio Europos bei Baltijos regiono kontekstus. Lietuvos visuomenė menkai suvokia modernizacijos reikšmę savo pačios istorinei genezei ir dabartiniam tapatumui, todėl šiuolaikinių procesų akivaizdoje yra perdėm linkusi į retroaktyvią, ksenofobišką ir negatyvią savivoką. „Moderniosios lietuviybės“ projektas, XX a. šeštajame dešimtmetyje JAV sukurtas Vytauto Kavolio, Lietuvos visuomenės yra dar labai menkai suvoktas ir realizuotas.

21. 2010-2014 m. įgyvendinta nacionalinė mokslo programa „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ (toliau – VAT programa) patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. V-7 (Žin., 2010, Nr. 4-170), paskatino socialinio ir kultūrinio tapatumų, jų raidos ir būklės tyrimus. Įgyvendinant VAT programos pirmojo („Fundamentiniai tapatumų prielaidų, jo sampratos ir raiškos formų bei raidos ir Lietuvos visuomenės socialinio ir kultūrinio tapatumo formų, jų raidos ir perspektyvų tyrimai“) ir ketvirtojo („Įvairių (tarp jų ir naujų) šiuolaikinio pasaulio iššūkių – globalizacijos, sekuliarizacijos ir kitų – poveikio tapatumui pobūdžio, poveikio valstybei, kalbai ir kultūrai tyrimai“) uždavinių priemones tirti ir kai kurie tapatybių formų kaitą veikusieji modernybės epochos procesai bei reiškiniai. VAT programos kertinė probleminė ir instrumentinė prieiga buvo tapatybė kaip sąmoningas savęs suvokimas ir konstravimas. Ji susitelkė ties dviem modernybės aspektais – valstybe ir tauta - kurie nuo XIX a. pabaigos Lietuvoje buvo esminiai modernizacijos veiksniai. Naujoji Programa siekia peržengti vidines ir vietines visuomenės ir bendruomenės savęs suvokimo ir konstravimo ribas ir pažvelgti į Lietuvos modernėjimą kaip socialinį kultūrinį pokytį, neatskiriamą nuo platesnio ir istorinio Europos konteksto, įvertindama istorines modernybės ir modernizacijos aplinkybes, lyginamąją perspektyvą ir visuminį socialinį ir kultūrinį transformacijos pobūdį.

22. Pasaulyje moderniosios visuomenės ir modernizacijos tyrimai, akcentuojantys kompleksiską ir kryptingą perėjimą iš tradicinių bendruomenių į moderniąsias visuomenes, išsiplėtė po II Pasaulinio karo. Vyraujanti šio tarpsnio paradigma – Talcotto Parsonso modernizacijos teorija, kurios prielaidomis grindžiamos socialinių mokslų srities viduriniojo lygmens modernizacijos teorijos.

Modernizacijos tyrimų lauką formavo S. Eisenstadto, N. Smelserio, D. Lernerio, G. Almondo, A. Inkeleso, S. Lipseto, I. Walersteino ir daugelio kitų modernizacijos teoretikų darbai. Modernizacijos paradigma formuoja šiam laikotarpiui būdingą konvencinį *modernybės* supratimą. Modernizacijos požiūrį glaustai galima apibūdinti taip: technologijomis ir mokslu grįsta industrializacija, masinio pobūdžio edukacijos procesai, masiniai politiniai sąjūdžiai, elito grupių diferenciacija, spartūs ekonominiai pokyčiai, stiprėjantis individualizmas, esminiai informacinės kultūros, vartojimo kultūros sričių pokyčiai, pastebimas tradicinių vertybių reikšmės mažėjimas. Šie didelės apimties racionalizacijos procesai susiejami su trejopa naujos besiformuojančios visuomenės struktūra – socialine sistema, moderniąja visuomene ir nacionaline valstybe. Ši trejopa struktūra dažnai tapatinama su „Vakarų visuomenės“ („moderniosios Vakarų visuomenės“, „Vakarų civilizacijos“) – labai kompleksiško darinio, kuriam būdinga nacionalinių, regioninių, kultūrinių, klasinių bei kitų stratifikacinių požymių įvairovė – samprata.

23. Tuo pačiu metu (XX a. 3-7 dešimtmečiais) į racionalizaciją (modernizaciją) susiformuoja kitas, alternatyvus požiūris – Frankfurto mokyklos kritinė teorija, kritikuojanti moderniosios „vienmatiškos visuomenės“ prielaidas, įskaitant ir specifinį modernizacijos teorijų „modernybės“ suvokimą, bei Vakarų modernizacijai būdingus „instrumentinio proto“, „kultūros industrijos“ ir „industrializmo logikos“ požymius.

24. Modernizacijos teorijos ir Frankfurto mokyklos kritinės teorijos nebendramatiškų prielaidų susidūrimas skirtingai aiškinant modernybės reiškinių paveikė vėlesnę modernybės savivoką. Atsirado kritiškesnės D. Bello, A. Touraine'o *postindustrinės visuomenės* koncepcijos, kuriose, be kita ko, pabrėžiama nuolatinių socialinių pokyčių ir socialinių sąjūdžių reikšmė; U. Becko *rizikos visuomenės*, A. Giddenso *reflektyviosios visuomenės*, Z. Baumano *takiosios visuomenės* koncepcijos; ėmė formotis įtemptas dialogas tarp J-F. Lyotardo, M. Foucault, J. Derrida, R. Rorty radikalių („postmodernizmo“) koncepcijų ir J. Habermaso pastangų kritiškai testuoti racionalų komunikacinį modernybės projektą.

25. Lietuvos modernių laikų raida modernizacijos vyksmų, jų varomųjų jėgų, kultūrinių bei ideologinių paskatų, taip pat modernizacijos fazių, „greičių“, netolydumų ir prieštarumų požiūriu kol kas menkai gvildenta:

25.1. Fragmentiškai analizuoti modernybės, vėlyvosios modernybės ir postmodernybės konceptai, tirtos modernizmo ir postmodernizmo teorijos ir kartu jomis grįstos humanitarinių mokslų tyrimo metodologijos. Tirti ir globalizacijos, vėlyvojo kapitalizmo ir vartotojiškumo fenomenai, tautinės valstybės kūrimo, tautinės tapatybės bei kultūrinės atminties išsaugojimo procesai, kritiškai reflektuoti medijų ir reginio visuomenės reiškiniai. Tačiau stokojama modernybės ir modernizacijos teorinės artikuliacijos ir kritinės refleksijos. Nenagrinėta modernybės genezės, modernybės idėjų perėmimo ir pasisavinimo problema. Būtina aptarti problemiškas Lietuvos modernybės ištakas bei chronologinius etapus. Tiriant Lietuvos visuomenės ir kultūros raidą nuo Renesanso laikų, nagrinėtinos ankstyvosios modernybės (angl. *Early Modern period*) ir ankstyvųjų naujųjų laikų sąvokos, kurių tinkamumą reikėtų pagrįsti moksliniais tyrimais. Mažai tirtas vienas esminių modernėjimo aspektų – sąveika su vietinėmis tradicijomis, tos sąveikos kaita ir poveikis Lietuvos visuomenei bei kultūrai, taip pat išryškėję priešinimosi modernizacijai pavidalai;

25.2. Modernybės problematika nuosekliausiai plėtota tiriant Lietuvos kultūrą: tirtas modernizmo, kaip estetinių pažiūrų ir stilistinių krypčių visumos, formavimasis XX a. pradžioje ir tarpukaryje; nacionalinių meno mokyklų ir modernių kultūrinių institucijų radimasis, plėtra iki sovietinės okupacijos. Pastarąjį dešimtmetį intensyviai nagrinėjami įvairūs modernybės ir postmodernybės aspektai tiriant sovietmečio ir šiuolaikinę kultūrą. Visgi XIX a. ir ankstesniųjų epochų meno istorijos modernybės problemos dažniausiai formuluojamos fragmentiškai ir menkai konceptualizuojamos. Modernybės genezės klausimas menotyros diskurse lieka atviras ir diskusinis. Svarbu tirti moderniosios kultūros ištakas, į tyrimų akiratį įtraukiant ne tik meninio modernizmo apraiškas, bet ir specifiskus modernybės epochai reiškinius, buvusius už modernizmo ribų. Aktualūs būtų ne tik naujų kultūros formų, bet ir naujo jų vartotojo, modernybei būdingo masinės kultūros fenomeno, vartotojiškos visuomenės formavimosi tyrimai. Atsižvelgiant į šiuolaikinės kultūros raidos tendencijas svarbu tirti naująsias technologijas ir kultūros industrijas, jų poveikį visuomenės mentalitetui, moderniosios kultūros transformacijas vėlyvosios modernybės, postmodernybės laikotarpiu. Vertėtų tirti etninės kultūros kaitą bei folkloro modernizacijos procesus;

25.3. Šiuo metu tiriama XIX-XX a. moderniosios literatūros istorinė raida, daugiakalbė miesto literatūra, tradicinė kultūra ir etninių kultūrų modernėjimas, vyksta ir lyginamieji Vidurio Europos ir baltų literatūrinio modernizmo tyrimai. Tirtina modernių idėjų ir ideologijų raiška, tradicijų ir modernybės sąveika Lietuvos literatūroje, lietuvių literatūros poveikis modernaus visuomenės sąmoningumo raidai. Svarbu tęsti lyginamąją modernių baltų literatūrų analizę; svarstyti ankstyvųjų naujųjų (modernių) laikų literatūra raidos aspektu, senosios literatūros tradicijos tęstinumo problema;

25.4. Buvo filologinių ir Lietuvos raštijos tyrimų, skirtų lietuvių tautos atgimimo ir formavimosi procesams: analizuotas bendrinės kalbos ir visuomenės santykis, tarmių ir socialinių dialektų kaita, lietuvių kalbos gyvavimo Lietuvoje, lietuvių diasporoje ir globaliame pasaulyje sąlygos, lietuvių kalbos ir raštijos sąveikos su naujosiomis medijomis ir informacinėmis technologijomis problemos. Būtina tęsti pradėtus lietuvių kalbos ir kalbinės savimonės kaitos moderniais laikais ir globalizacijos sąlygomis tyrimus, kalbos ir individo, kalbos ir visuomenės, kalbos ir valstybės santykio, naujųjų technologijų poveikio kalbai tyrimus; svarbūs yra moderniosios kalbotyros, lietuvių kalbos ir literatūros tyrimai, taikytini švietimui ir ugdymui;

25.5. Esama pažangos tiriant kapitalistinio ūkio formavimąsi, įsitvirtinimą ir jo raidą XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje bei kai kuriuos šio proceso socialinius padarinius. Nepakankamai tyrinėti industrializacijos, technologinio progreso ir jų keliamų prieštaravimų socialiniai aspektai, poveikis kultūros raidai. Reikia naujų sovietinio laikotarpio ekonominių procesų ir jų įtakos socialiniams, demografiniams, migracijos bei panašioms procesams tyrimų. Sovietinės modernizacijos, jos proceso ir pasekmių tyrimai atskleistų sovietinės okupacijos metais Lietuvoje įgyvendintų modernizacijos projektų bei „tarybinio žmogaus“ formavimo ir kitų socialinės inžinerijos apraiškų padarinius;

25.6. Pastaruoju metu plėtojami modernių laikų urbanistinės raidos, miesto bendruomenių gyvenimo, jų industrinės kultūros ir kultūrinės atminties ypatumų tyrinėjimai. Tačiau urbanizacijos, kuri iš esmės paveikė ekonominę veiklą, socialinę organizaciją, kultūrą, vertybes, gyvenimo būdą ir politinės organizacijos formas, tyrimai turėtų būti intensyvinami. Urbanizacijos

proceso Lietuvoje, urbanizacijos raidos, šiuolaikinės urbanistinės visuomenės ypatybių, miestietiško mentaliteto, miestų bendruomenių kalbinių, kultūrinių, literatūrinių, demografinių, socialinių bruožų ir gyvenimo būdo tyrimai atskleistų modernios Lietuvos visuomenės formavimosi ypatybes, bruožus, paaiškintų kai kuriuos dabarties Lietuvos politinio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo bei vertybių ypatybes;

25.7. Modernybės laikotarpio socialiniai pokyčiai Lietuvoje nagrinėti etnologijos ir socialinės istorijos požiūriu: tirta gamybos sistemų ir technologijų modernizacijos socialiniai aspektai, industrializaciją patiriančio miesto kultūros ir kasdienybės ypatumai ir pokyčiai, darbininkijos ir socialinio elito formavimasis Lietuvoje industrializacijos, tautinės valstybės ir sovietinės okupacijos aplinkybėmis, socialinės sanklodos, šeimos ir santuokos sampratų pokyčiai, luomų demokratėjimo tendencijos, skirtingų laikotarpių visuomenės įvairialypės ir prieštaringos transformacijos ir su jomis susiję Lietuvos kraštovaizdžio kultūriniai pokyčiai. Minėti tyrimai pagrįsti empiriniais duomenimis ir vykdyti daugiausia sovietmečiu, dažnai telkti ties viena tema ar objektu ir yra vertingi kaip įžvalgos ir gairės. Dabar ypač aktualūs būtų išsamūs ir kompleksiniai socialinių ir kultūrinių procesų, taip pat socialinių grupių transformacijų tyrimai, pasitelkiant šiuolaikinius teorinius ir lyginamuosius kontekstus bei įvertinant sovietinio režimo įtakas moksliniams tyrimams;

25.8. Būtina tirti modernaus žmogaus radimosi kultūrinės ir socialinės prielaidas, žmogaus modernybėje pasaulėjautą ir pasaulėvoką, kultūrinės, meninės ir politinės raiškos ypatumus, su žmogaus modernybėje vaizdiniu susijusias filosofines idėjas ir ideologines nuostatas;

25.9. Tirta Lietuvoje veikusių bažnyčių istorija, bažnyčių institucijos ir dvasininkų socialinės grupės, katalikų Bažnyčios antisovietinė rezistencija. Pastaruoju metu intensyviai tiriami šiuolaikinėje visuomenėje vykstantys sekularizacijos procesai, jų poveikis religingumo raiškai, religingumo kitimas modernėjančioje visuomenėje. Perspektyvūs būtų iki šiol netirti įvairių religinių tradicijų sąveikos su bendraisiais ir specifiniais modernėjimo procesais klausimai; modernybės, postmodernybės ir religinio sąmoningumo procesų tarpusavio sąveika;

25.10. Remiantis viena teorine prieiga nagrinėtas modernios lietuvių tautos formavimasis, kai kurie tautinių santykių aspektai, nacionalinio tapatumo įsitvirtinimo klausimai. Mažai tirta lietuvių tautos raidos XX amžiuje problematika. Tyrimuose, atliktuose XX a. pabaigoje, koncentruotasi į XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos visuomenės politizacijos procesus, modernių politinių idėjų raišką, politinių struktūrų formavimąsi ir politinę praktiką. Tik fragmentiškai tirta modernios Lietuvos valstybės funkcionavimo ir jos institucionalizacijos problematika, tik dabar pradėti valstybės institucijų modernėjimo tendencijų XVIII a. tyrimai.

26. Reikėtų pažymėti, kad Lietuvos modernėjimo raidos tyrinėjimams būdingas fragmentiškumas, tyrimuose beveik nenaudotos arba ribotai naudotos (daugiausia filosofiniuose ir kultūros tyrimuose) modernybės ir modernėjimo teorinės prieigos. Stokojama aiškesnio visapusiško modernios Lietuvos susiklostymo, jos raidos ir dabarties vaizdinio, bendresnio modernybės ir modernizacijos procesų supratimo, neapmąstyta jų specifika Lietuvoje, stinga modernios lietuvių tautos, Lietuvos valstybės ir visuomenės refleksijos iš daugiariopos modernybės perspektyvos;

27. Menkai išplėtoti lyginamieji Lietuvos ir kitų šalių modernių visuomenių tyrimai, galintys padėti susikurti bendresnį regiono modernėjimo vaizdinį bei supratimą. Lyginamoji

perspektyva Lietuvą įterptų į gerokai platesnį lyginamąjį geopolitinį kontekstą, o tai leistų adekvačiau paaiškinti prieštaringas ir nevienareikšmes modernizacijos įtakas Lietuvai.

28. Būtina įvertinti modernybės sąvokos teorinį ir metodologinį problemišumą, modernybės reiškinių sudėtingumą ir daugiamatiškumą:

28.1. Modernėjimą, modernizaciją, moderniosios visuomenės genezę, jos formavimąsi, transformacijas ir plačiai suvokiamą modernybės reiškinių būtina tyrinėti įvairiais analizės pjūviais – filosofiniu, sociokultūriniu, kultūrologiniu, geopolitiniu, istoriniu, politologiniu, sociologiniu, urbanistiniu, ekonominiu, lingvistiniu, literatūrologiniu, menotyrimu, etnologiniu, antropologiniu, religijotyrimu, mokslotyrimu, ir kt., taikant tarpdalykines prieigas ir inovatyvius metodus. Skiriamuosius modernėjimo Lietuvoje bruožus pageidautina analizuoti ir vertinti atsižvelgiant į Vakarų modernybės, jos ištakų, raidos, krizės ir kritinės refleksijos, kontekstą;

28.2. Tiriant modernėjimo reiškinius būtina atsižvelgti į tai, kad „modernizacija“ yra ne vienalinijinė instrumentinė kategorija, o „daugeriopų modernybių“ aibė. Įvairioms gyvenimo sritims būdingi savi modernizacijos „pagreičiai“, ideologinės kultūrinės paskatos ir vidiniai prieštaravimai.

29. *Daugeriopų modernybių* apibrėžimas, akcentuodamas pliuralumą, skatina diferencijuoti ir *modernumo* sąvoką: skirti a) *modernios visuomenės* reiškinių, b) *modernizacijos* kaip kompleksiško pokyčių kategoriją ir c) *visuminį modernybės reiškinį* (epistemologines ir ontologines modernybės prielaidas, būdingas raidos tendencijas, užsibaigiančias reflektivia vėlyvosios modernybės arba postmodernumo būklės savivoka). Kompleksiškoje *modernybės* sampratoje skirtini 4 aspektai: 1) politinės modernybės (liberalizmo ir demokratijos raidos ir prieštaravimų jų tarpusavio santykių), 2) ekonominės modernybės (ekonominio liberalizmo ir alternatyvių kryptų raidos), 3) socialinės modernybės (kintančių socialinio solidarumo formų raidos), 4) kultūrinės modernybės (simbolinių visuomeninio gyvenimo struktūrų formavimosi). Šie aspektai reikalauja metodologinio atstumo – reikiamo abstrakcijos lygmens ir kritinės nuostatos. Modernybė formuojasi kaip kokybiškai naujas *autonomiškumo* reiškinys, kurio savirefleksija reikalauja ne tik empirinio aprašymo, bet ir interpretacinės analizės.

III. PROGRAMOS TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

30. Programos tikslas – ištirti modernybės, modernumo ir visuomenės modernėjimo, t. y. šiuolaikinės visuomenės radimosi ir kaitos, procesus Lietuvoje ir jų įtaką nacionalinei valstybei, tapatumui, kultūrinei savasčiai ir atminčiai, gauti naujų mokslo žinių ir pateikti išvalgų, reikšmingų gilesniam šiandienos Lietuvos politinių, socialinių, kultūrinių procesų suvokimui, Lietuvos valstybės ir visuomenės darniai bei tvariai plėtrai.

31. Programos uždaviniai:

31.1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernėjimo ir modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus, analizuoti šių reiškinių prielaidas; kompleksiskai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimosi, jo kultūrinės ir meninės raiškos ypatumus.

31.2. Nagrinėti socialines, ekonomines ir politines modernėjimo sąlygas ir jų poveikį visuomenės ir kultūros raidai; urbanizacijos eigą; atlikti modernios valstybės, politinės bei tautinės

bendruomenių istorinius ir lyginamuosius tyrimus, atskleisti modernių politinių idėjų ir struktūrų, politinės ir pilietinės kultūros pavidalus bei jų sklaidą.

32. Programos 31.1 punkte nurodytam uždaviniui išspręsti numatomos 4 priemonės:

32.1. išnagrinėti filosofines ir teorines modernybės reiškinių formavimosi prielaidas, įvairius modernybės konceptualizacijos būdus; tyrinėti modernių, postmodernių vertybių, idėjų, normų, kultūros kodų, praktinių nuostatų formavimosi skiriamuosius bruožus ir įvairialypius jų aspektus; nagrinėti tradicinės bendruomenės ir moderniosios visuomenės idėjų sąveikas ir kaitą vėlyvosios modernybės ir globalizacijos sąlygomis;

32.2. tirti kultūros, kalbos, literatūros, raštijos, meninės kūrybos kaitą ir modernėjimo prielaidas bei ištakas; tirti modernios kultūrinės sistemos klostymąsi ir funkcionavimą; modernių estetinių krypčių formavimąsi, raidą ir specifinę raišką literatūroje ir mene; meno, grožio bei kultūros sampratų pokyčius (post)modernybėje ir jų kritinę refleksiją, kultūros slinktis vėlyvosios modernybės, postmodernybės, globalizacijos ir europinės integracijos laikotarpiu; analizuoti vizualiosios kultūros, masinės kultūros ir kultūrinių bei kūrybinių industrijų reiškinius; tirti modernių technologijų ir medijų poveikį visuomenės mentalitetui, kalbai ir kultūrai;

32.3. tirti modernaus žmogaus formavimo(si), jo savivokos, pasaulėjautos, kultūrinės, mokslinės ir meninės raiškos ypatumus, emancipacijos aspektus, skirtingas individualizmo raiškos formas; analizuoti švietimą ir ugdymą mokymo, šeimos ir valstybės sąveikos, tradicinių ir naujųjų raštingumų derinimo atžvilgiais, socialinio ir ideologinio konstravimo veiksmus ir jų savivoką; tirti krikščioniškųjų Bažnyčių, įvairių religinių bendruomenių ir religinių tikėjimų vietą bei vaidmenį visuomenės ir individo modernėjimo procesuose;

32.4. nagrinėti tradicinių kultūros formų pokyčius ir raišką modernėjančioje visuomenėje; tirti kultūrinės atminties ir kultūrinės savasties interpretavimo, išraiškos ir sklaidos pavidalus, kultūrinės rezistencijos formas ir jų įtaką individo savivokai.

33. Programos 31.2 punkte nurodytam uždaviniui išspręsti numatomos 5 priemonės:

33.1. tirti industrializacijos procesus, naujų ekonominių veiklos formų, institucijų ir veiksmų atsiradimą bei poveikį visuomenės ir kultūros transformacijoms, nagrinėti kapitalistinės ir socialistinės ūkių sistemų bruožus, įsitvirtinimą ir raidą; socialinio mobilumo ir migracijos procesus, demografinių pokyčių ypatumus; šeiminių ir lyčių santykių kaitą;

33.2. tirti tradicinių bendruomeninių, socialinių grupių, kolektyvinės ir individualios tapatybės kaitą, modernių socialinių ryšių formavimąsi ir kaitą klostantis pliuralistinei moderniosios ir postmoderniosios visuomenės struktūrai; nagrinėti žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo bei asmens orumo refleksijos įtaką individų savivokai ir statusui;

33.3 tirti urbanizacijos sąlygas, aplinkybes ir eigą, įtaką socialinei ir kultūrinei raidai; nagrinėti miesto ir kaimo santykių kaitą;

33.4. tirti visuomenės organizavimosi būdus ir formas Lietuvoje ir diasporoje; tirti politinės ir pilietinės kultūros formavimosi bruožus; moralinius pilietinės visuomenės aspektus; pilietinės visuomenės ir politinės valdžios tarpusavio santykius; tirti nacionalinės idėjos, modernių tautų ir tautinės tapatybės formavimąsi ir raidą Lietuvoje, etninius procesus ir tarpetninius santykius, šiuolaikinės tautinės, pilietinės ir europinės tapatybės sąveikas; gvildinti modernybės politinių idėjų ir ideologijų radimąsi ir raišką;

33.5. nagrinėti modernios valstybės formavimosi sąlygas, valstybės institucijų formavimąsi ir raidą; moderniosios demokratijos formas; modernios teisės sistemos radimąsi ir kaitą; tirti sovietinio totalitarizmo bruožus ir pasipriešinimo jam būdus, posttotalitarizmo formas;

IV. NUMATOMI REZULTATAI, JŲ VERTINIMO KRITERIJAI IR PANAUDOJIMO GALIMYBĖS

34. Įgyvendinus Programą:

34.1. suintensyvės programos uždavinius ir jų įgyvendinimo priemonės atliepantys, aktualūs ir inovatyvūs Lietuvos modernybės ir modernizacijos moksliniai tyrimai, grįsti tarptautinės patirties išmanymu ir skatinantys nacionalinės humanitarinių ir socialinių mokslų sistemos raidą (bus parengta ir įgyvendinta ne mažiau kaip 40 mokslinių tyrimų projektų);

34.2. bus parengta ir publikuota Programos mokslinių tyrimų projektų ir visos Programos rezultatus apibendrinančių mokslo straipsnių, mokslo monografijų ir sintetinių mokslo veikalų, šaltinių publikacijų (ne mažiau kaip 180 mokslo straipsnių recenzuojamuose mokslo leidiniuose ir ne mažiau kaip 20 mokslo monografijų ir sintetinių mokslo veikalų bei šaltinių publikacijų, referuojamų duomenų bazėje „Lituanistika“);

34.3. vyks Programos mokslinių tyrimų rezultatų sklaida mokslo bendruomenėje (Programos projektų vykdytojai dalyvaus ne mažiau kaip 60 nacionalinių ir ne mažiau kaip 40 tarptautinių mokslo renginių Programos mokslinių tyrimų temomis, bus surengti ne mažiau kaip 6 tarptautiniai ir nacionaliniai mokslo renginiai);

34.4. bus atlikti socialinės ir kultūrinės plėtros darbai – mokslo populiarinimo publikacijos, edukacinės programos, metodinės priemonės ir elektroniniai ištekliai, kultūros renginiai, televizijos ir radijo laidos, viešos paskaitos ir pranešimai visuomeniniuose renginiuose, politiniuose sambūriuose, švietimo ir kultūros įstaigose, mokslinių ir kultūrinių seminarų rengimas visuomenei ir pan. (ne mažiau kaip 50 socialinės ir kultūrinės plėtros darbų).

35. Svarbiausias Programos tyrimų rezultatų vertinimo kriterijus yra atliktų tyrimų rezultatų dermė su programos tyrimų uždaviniais ir įgyvendinimo priemonėmis. Kiti kriterijai: mokslinių tyrimų rezultatų patikimumas ir inovatyvumas (kaip pasisekė gauti naujų, moksliskai pagrįstų žinių, reikšmingų mokslui ir visuomenei, kaip pasisekė paskatinti teorinių ir metodologinių prieigų novatoriškumą, mokslo plėtrą formuojant naujus tyrimo laukus); tyrimų rezultatų sklaida, taikomasis aspektas (kaip Programos rezultatai prisidėjo atnaujinat ir vystant Lietuvos modernėjimo vaizdinį, kuris būtų naudingas visuomenei atnaujinant žiniomis pagrįstą savęs pažinimą ir savivoką, praplečiant švietimo ir studijų programas ir būti išteklius žinojimu grindžiamiems sprendimams priimti); tarptautiškumas (kaip pasisekė Lietuvos visuomenės raidą ir modernizaciją nagrinėti peržengiant lokalumo ribas tiek pažinimo, tiek ir teoriniu metodologiniu požiūriu; kaip programa gali prisidėti ar prisidėjo skatinant tarptautinį tyrėjų bendradarbiavimą); aktualumas (kaip Programos rezultatai yra reikšmingi ir gali prisidėti visuomenei plėtojant į tvarios visuomenės ir valstybės raidą orientuotą siekį, paremtą visuomenės socialiniu ir kultūriniu savęs pažinimu ir darnaus praeities ir naujovių sambūvio principais).

36. Programos rezultatai vertinami baigus ją įgyvendinti. Programos uždavinių įgyvendinimo vertinimo rodikliai:

36.1. sėkmingai įgyvendintų aktualių Lietuvos modernybę ir modernėjimą tiriančių mokslinių tyrimų projektų, skatinančių Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų raidą, skaičius;

36.2. svarbiausių Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų rezultatus apibendrinančių mokslinių publikacijų (straipsnių, šaltinių publikacijų, monografijų, studijų, šaltinių publikacijų ir kt.) skaičius;

36.3. programos mokslinių rezultatų sklaidos intensyvumas: atliktus mokslinius tyrimus apibendrinančių nacionalinių ir tarptautinių mokslinių renginių skaičius; pranešimai tarptautinėse ir nacionalinėse konferencijose;

36.4. atliktų socialinės ir kultūrinės plėtros darbų – mokslo populiarinimo publikacijų, edukacinių programų, metodinių priemonių ir elektroninių išteklių, kultūros renginių ir pan. skaičius.

37. Programos tyrimų rezultatų poveikis ir panaudojimas:

37.1. humanitariniai ir socialiniai mokslai yra visuomenės savižinos ir savivokos priemonė. Jų tyrimų rezultatai padeda visuomenei save pažinti, reflektuoti savo praeitį ir dabartį. Programos rezultatai paskatins Lietuvos visuomenės savivoką, sudarys galimybes plėtotis visuomenės raidos ir būvio kritinei analizei ir savianalizei bei ugdyti visuomenės kritinį mąstymą;

37.2. Programa padės išsiaiškinti, kokie buvo esminiai Lietuvos modernėjimo ir modernizacijos vyksmai ir kokia visuomenė, jos kultūra ir savivoka susiklostė modernizacijos eigoje, kokie modernizacijos ypatumai padėjo kurti tautinę valstybę, nacionalinį tapatumą ir kultūrinę atmintį, kaip vyko prievartinė sovietinė modernizacija, kaip ji keitė krašto vaizdą, socialinius santykius ir paskatino kultūrinės lietuviybės puoselėjimą bei priešinimąsi sovietizacijai. Programos tyrimai padės visuomenei geriau suvokti dabartinę savo būseną, taip pat esminius „modernaus lietuvio“ ir jo mentaliteto bruožus bei kūrybinės raiškos ypatumus. Suvokus įvairias Lietuvos modernizacijos „fazes“, esmines modernėjimo prielaidas bei paskatas, jų dėka atsiradusias ir kultūrinėje atmintyje įsitvirtinusias kultūrinės formas, bus galima lengviau spręsti aktualius šiuolaikinės visuomenės raidos uždavinius ir rasti deramų atsakymų į naujus kylančius iššūkius;

37.3. išsprendus Programos uždavinius, bus gauta naujų žinių apie modernios lietuvių tautos, Lietuvos valstybės ir visuomenės formavimąsi ir raidą, o jų sklaida visuomenėje suaktualins modernios Lietuvos valstybės kūrimo problematiką. Tuo Programa prisidės ir prie valstybinės programos, skirtos Lietuvos valstybės šimtmečiui, įgyvendinimo;

37.4. šiuolaikinės visuomenės būklės suvokimas, įveikiant praeities ir dabarties skirtį, aiškus žinojimas, kaip veikia ir kodėl taip veikia moderni Lietuvos visuomenė parodys visuomenės procesų sąsajas, bus patikimas pamatas prognozuojamai ateičiai kurti, stiprins visuomenės pasitikėjimą savo galimybėmis ir atsakomybę. Kompleksiški modernybės tyrimai padės suvokti nuolatinės kūrybos procesą, nepalaujamai kintantį naujumo ir tradicijos santykį;

37.5. Programa paskatins visuomenę peržiūrėti supaprastintą, deterministinį ir dualistinį modernybės ir modernizacijos modelį, prisidės prie lituanistinės istoriografijos plėtros, lituanistinės savasties ir jos lyginamųjų patirčių įvairiapusiško suvokimo ir įvertinimo;

37.6. modernybės ir modernėjimo konceptais pagrįstos tyrimų prieigos Lietuvos tyrėjus ne tik aiškiau susietų su vakarietiškais humanitarinių ir socialinių mokslų laukais, bet ir padėtų jungti įvairių sričių Lietuvos mokslininkų tyrinėjimus į bendresnę valstybės, tautos, visuomenės ir kultūros raidos vaizdinį, kuriame ryškėtų esminės modernizacijos jėgos, veiksniai ir veikėjai

37.7. Programa suteiks proga Lietuvos tyrėjams dalyvauti šiuolaikinėje Europoje vykstančiuose daugialypiuose moksliniuose tyrimuose, mokslo ir inovatyvumo debatuose, ieškojimų ir pokyčių procesuose, dalijantis unikalia įgyvendinant Programą sukaupta patirtimi.

37.8. Programa paskatins peržiūrėti įprastas inovatyvumo ir pažangos supratimo prieigas, būdus ieškant naujų kelių, kaip mokslas galėtų prisidėti sprendžiant Lietuvos visuomenės problemas, aktualizuojant jos atsakomybę, dinamiškumą ir konkurencingumą vykstant socialinėms transformacijoms. Šiuo požiūriu vertingos bus ne tik šios Programos kontekste sukauptos naujos žinios, bet ir modernybės, kaip metodologinės prieigos suvokimas ir įprasminimas, skatinantis savirefleksiją ir judėjimą. Kritine savirefleksija pagrįsta mokslinė prieiga taps terpe permąstyti mokslinius teorinius ir metodologinius kontekstus, atvers ir skatins naujas mokslo kryptių ir institucijų bendradarbiavimo perspektyvas, visuomenės pasitikėjimą mokslu, didins normatyvinių kryptių informuotumą.

37.9. Imliausios ir plačiausios modernybės ir modernizacijos kategorijos padės sutelkti ir koordinuoti dažnai instituciškai bei metodologiškai atskirtus ar atsiskyrusius tyrėjų centrus bei grupes, leis kūrybiškai panaudoti skirtingų disciplinų intelektualinį potencialą, paskatins akademinę komunikaciją, padės formuluoti naujus tyrimų laukus ir naujas problemas, o šių pagrindų – rengti naujas studijų (ir doktorantūros) programas.

37.10. Įgyvendinus Programą bus sukurtas naujas Lietuvos modernėjimo vaizdinys, kuris padės atnaujinti vidurinių mokyklų programas.

37.11. Modernybės tyrimai prisidės prie Lietuvos socialinės kultūrinės plėtros Europos ir pasaulio kontekste, humanitariniams ir socialiniams mokslams atvers įvairių tarptautinės plėtros ir bendradarbiavimo galimybių. Nacionalinės mokslo programos yra mokslo politikos įgyvendinimo instrumentai, skirti ir tarptautiniam bendradarbiavimui skatinti, Europos Sąjungos valstybėse vykdomų tyrimų rezultatų sklaidai, todėl šiose programose numatomos ir tarptautinės mokslinių tyrimų rezultatų panaudojimo galimybės. Greta įprastinių sklaidos kanalų mokslinių disciplinų tinkluose, Programos rezultatai galės būti panaudojami rengiant paraiškas programos „Horizontas 2020“ 6-ajam iššūkiui „Europa besikeičiančiame pasaulyje – įtrauki, inovatyvi ir reflektvyvi visuomenė“ (angl. *Europe in a changing world – inclusive, innovative and reflective Societies*) bei (iš dalies) 7-ajam iššūkiui „Saugios visuomenės – Europos ir jos piliečių laisvės ir saugumo gynimas“ (angl. *Secure societies – Protecting freedom and security of Europe and its citizens*). Programos rezultatai galės sėkmingai integruotis į naująją HERA programą „Praeitis dabartyje“ (angl. *Uses of the Past*), kuri yra įtraukta į programos „Horizontas 2020“ 2014/2015 metų kvietimą „Reflektvyvios visuomenės: kultūros paveldas ir europietiškas identitetas“, bei „Horizontas 2020“ veiklą „Mokslas ir visuomenė“, kurios pobūdis – įtraukti visuomenę į mokslą ir inovacijas, taip ugdant išsilavinusią, demokratišką, sąmoningą ir iniciatyvią visuomenę.

V. PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS, STEBĖSENA IR ATSKAITOMYBĖ

38. Programą administruoja Lietuvos mokslo taryba, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintais Nacionalinių mokslo programų nuostatais ir pačios pasitvirtintu Nacionalinių mokslo programų rengimo ir įgyvendinimo tvarkos aprašu (toliau – Aprašas), suderintu su Švietimo ir mokslo ministerija.

39. Lietuvos mokslo taryba vykdo Programos įgyvendinimo stebėseną: apibendrina Programos projektų rezultatus ir jų pagrindu parengia Programos tarpinę bei baigiamąją ataskaitas, skelbia jas savo svetainėje, organizuoja šių ataskaitų svarstymą ir vertinimą.

40. Programos tarpinis vertinimas vykdomas Tarybai įvertinant Programos vykdymo grupės pateiktą Programos tarpinę ataskaitą. Įvertinusi pastarąją, Taryba gali Švietimo ir mokslo ministerijai siūlyti tikslinti vykdomos Programos uždavinius ir priemones arba (paaiškėjus, kad Programa įgyvendinama nepatenkinamai arba jai įgyvendinti skiriamas nepakankamas finansavimas) siūlyti nutraukti Programos vykdymą anksčiau, nei numatyta.

41. Programos ataskaitos su jose nurodytais Programos projektų įgyvendinimo rezultatais bei gautomis išvadomis ar rekomendacijomis teikiamos suinteresuotoms ministerijoms ir kitoms institucijoms, viešinamos organizuojant renginius, skelbiant rezultatus žiniasklaidoje ir kitais informavimo būdais.

VI. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

42. Programai įgyvendinti 2015–2020 metais numatomi 16 mln. litų (4 600 000 eurų). Lėšų pasiskirstymas pagal Programos uždavinius pateiktas Programos 1 priede.

43. Atsižvelgusi į projektų konkursams pateiktų paraiškų skaičių, Lietuvos mokslo taryba gali siūlyti Švietimo ir mokslo ministerijai perskirstyti lėšas uždaviniams įgyvendinti.

44. Programos įgyvendinimas užbaigiamas, kai Lietuvos mokslo taryba Nacionalinių mokslo programų nuostatų tvarka patvirtina Programos baigiamąją ir lėšų panaudojimo ataskaitas.

NACIONALINĖS MOKSLO PROGRAMOS „MODERNYBĖ LIETUVOJE“ ĮGYVENDINIMO PRIEMONIŲ PLANAS

Programos uždavinys	Uždavinio priemonės	Įvykdymo terminas	Atsakingi vykdytojai	Preliminarus lėšų poreikis (tūkst. eurų)							Finansavimo šaltinis
				2015 metais	2016 metais	2017 metais	2018 metais	2019 metais	2020 metais	iš viso	
1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernėjimo ir modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus, analizuoti šių reiškinių prielaidas; kompleksiškai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimosi, jo kultūrinės ir meninės raiškos ypatumus.	1.1. išnagrinėti filosofines ir teorines modernybės reiškinio formavimosi prielaidas, įvairius modernybės konceptualizacijos būdus; tyrinėti moderniųjų, postmoderniųjų vertybių, idėjų, normų, kultūros kodų, praktinių nuostatų formavimosi skiriamuosius bruožus ir įvairialypius jų aspektus; nagrinėti tradicinės bendruomenės ir moderniosios visuomenės idėjų sąveikas ir kaitą vėlyvosios modernybės ir globalizacijos sąlygomis; 1.2. tirti kultūros, kalbos, literatūros, raštijos, meninės kūrybos kaitą ir modernėjimo prielaidas bei ištakas; tirti modernios kultūrinės sistemos klostymąsi ir funkcionavimą; moderniųjų estetinių krypčių formavimąsi, raidą ir specifinę raišką literatūroje ir mene; meno, grožio bei kultūros sampratų pokyčius (post)modernybėje ir jų kritinę refleksiją, kultūros slinktis vėlyvosios modernybės, postmodernybės, globalizacijos ir europinės integracijos laikotarpiu; analizuoti vizualiosios kultūros, masinės kultūros ir kultūrinių bei kūrybinių industrijų reiškinius; tirti modernių technologijų ir medijų poveikį visuomenės mentalitetui, kalbai ir kultūrai; 1.3. tirti modernaus žmogaus formavimo(si), jo savivokos,	2015–2020 metai	Lietuvos mokslo taryba	200	420	420	420	420	420	2300	Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto asignavimai

